O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O`RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

Al-Xorazmiy nomidagi Urganch Davlat universiteti

Iqtisodiyot fakulteti 201-Turizm va mehmonxona xo’jaligi servis guruhi talabasi Bekchanov Furqatning “Makroiqtisodiyot” fanidan

REFERATI

Mavzu: **Ishsizlikning tabiiy va haqiqiy darajasi.**

BAJARDI: **Bekchanov F.**

QABUL QILDI: **Ataev J.**

Urganch – 2012 yil

Reja: MAVZU:Ishsizlikning tabiiy va haqiqiy darajasi.

1. Ishsizlik tushunchasi, uning turlari, o'lchanishi va to'la bandlik.

2. Ishsizlikning turlari

3. Ishsizlikning iqtisodiy oqibatlari.Ouken qonuni.

4.Xulosa

Mexnat bozori, ishsizlik tushunchasi, uning turlari, o'lchanishi va to'la bandlik.

Mamlakat iqtisodiyotida YAMM yoki YAMM ni yaratishda qatnashadigan iqtisodiy resurslarning eng asosiylaridan biri bo’lib mexnat resurslari xisoblanadi. Inson resurslari avvalom bor yollanma xodimlar mexnati va insonlarning tadbirkorlik qobiliyatlaridan iboratdir. Mexnat yoki inson resurslarining sotsial-iqtisodiy muammolarini demografik, statistika, etnografiya, mexnat iqtisodi, ijtimoiy-madaniy kompleksni prognozlashtirish fanlari qatori makroiqtisodiyot fani xam o’rganadi. Makroiqtisodiyot inson resurslarining ijtimoiy-iqtisodiy yo’nalishlarini tadqiq etish orqali uni samarali boshqarishni maqsad qilib oladi. CHunki, mexnat resurslari va uning faol qismi bo’lgan ishchi kuchi-ishlab chiqarish kuchlarining eng asosiy qismidir. Ishchi kuchi yoki iqtisodiy faol axoli deganda axolining mexnatga layoqatli yoshdagi tarkibiga kiruvchi ishlayotgan va ishsizlarning umumiy soni tushiniladi.

Mexnat resurslarini sifat jixatdan takomillashtirish iqtisodiyotning o’sish sur'atlari bilan bevosita boqliqdir. SHuning uchun xam mamlakatda mexnat bozorini, mexnatni boshqarish institutlarini va uning iqtisodiy-xuquqiy mexanizmlarini yaratish eng asosiy vazifalardan biridir.Demak, mexnat bozori va uning normal faoliyat ko’rsatishi quyidagi omillarga boqliq ekan:

- axoli soni, yoshi va jinsining salmoqidagi o’zgarishlar;

- ish bilan bandlilikdagi xudud va tarmoq o’zgarishlariga;

- qo’shimcha ishchi kuchini ishlab chiqarishga jalb etish mexanizmiga;

- ishlab chiqarish xajmiga, uning o’sish sur'atiga, ishlab chiqarish

tarkibiga;

- ishlab chiqarish kuchlarini xududiy joylashuviga;

- mexnat resurslarini boshqarish usuliga va boshqalar.

Xozirgi sharoitda mexnat bozorida xam talab va taklif qonuni amal qiladi. CHunki, ishchi kuchi xam boshqa mexnat maxsullari

jalb qilinadi. Uning bu xususiyati mexnat ko'rsatkichlari tizimida o'z aksini topadi. Ular orasida ish bilan bandlik va ishsizlik ko'rsatkichlari muxim axamiyatga ega. YA'ni, ishbilarmonlar ishchi kuchidan shunday miqdorlarda foydalanadilarki bunda mexnatning yuqori maxsuli real ish xaqi bilan teng bo'lishi yoki ish xaqi xajmini puldagi ifodasi mexnatning yo'qori maxsuli qiymatga teng bo'lishi kerak. Agarda real ish xaqi xajmi oshsa ishbilarmon ishchi kuchiga bo'lgan talabni qisqartiradi, agar real ish xaqi xajmi kamaysa ishchi kuchiga bo'lgan talab ortadi.

Mexnatning taklif funktsiyasida individ o'z xizmatini ish xaqining puldagi ifodasidan kelib chiqib emas, balki ish xaqining o'lchovlaridan kelib chiqib taklif qiladi. Buni biz quyidagi rasmdan xam ko'rishimiz mumkin.

Bu erda: LS - mexnat taklifining egri chiziqi:

W/P - real ish xaqi.

L - taklif qilinayotgan mexnatning miqdori.

3.3-rasm.

Mexnatga bo'lgan taklif egri chiziqi.

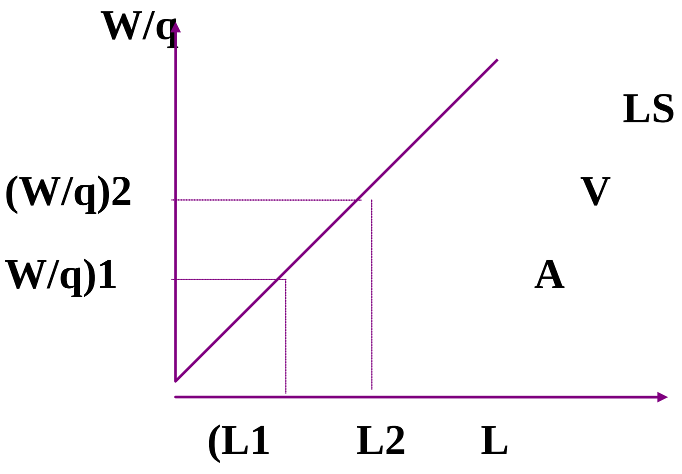

Real ish xaqi miqdori katta bo’lsa, unga mos ravishda mexnatning taklifi xam yuqoridir, agar kichik bo’lsa pastroq bo’ladi. Real ish xaqining boshqacha qiymatida mexnat bozorida muvozanatni o’rnatib bo’lmaydi:

1. Agar ish xaqi muvozanat nuqtadan yuqori bo’lsa, (W*/P)* nuqtada

mexnatning taklifi A*V* - kattalikdagi talabdan oshib ketadi, ya'ni, 2 > L2* ;**

2. Agar ish xaqi muvozanat nuqtadan past bo’lsa, (W/P)** nuqtada**

mexnatga bo’lgan talab "A", "V" - kattalikdagi taklifdan oshib ketadi.

L1 > L2**,**

Birinchi xolatda ishsizlik vujudga keladi, ikkinchi xolatda esa ish joylari bo’shab qoladi.

Amaliyotda axolining "to’la ish bilan bandligi" degan tushuncha bor. Lekin bunday natijaga o’z-o’zidan erishib bo’lmaydi, chunki 100% axolining ishlamoqchi bo’lgan qismini deyarli ish bilan band qilib bo’lmaydi. SHuning uchun xam ma'lum miqdorda axolining ishsiz bo’lishi iqtisodiy jixatdan normal xol va asoslidir.

Ishsizlar - bu ishchi kuchlarining bir qismi bo’lib, ijtimoiy ishlab chiqarishda band bo’lmagan lekin ishlashni xoxlovchi va ish qidirayotganlardan iborat.

Ishsizlarning quyidagi turlari mavjud:

Friktsion ishsizlik - bularga ish qidirayotgan yoki yaqin vaqtlar ichida ish bilan ta'minlanishni kutayotgan ishchi kuchlari kiradi. Ishsizlikning bu turi asosan mavsumiy ishlar, ishlab chiqarishlardagi eski modelning yangisi bilan almashtirilishi, ish yoki turar joylarini o’zgartirishlar, o’quv yurtlarini tugatish va

shuningdek boshqa sabablardan kelib chiqadi. U doima mavjud bo’lib, ma'lum bir darajada kerakli deb xisoblanadi.

Strukturali ishsizlik - bularga asosan ishsizlarning malakalarini o’zgartirishi va oshirishi, ma'lumot olishi, kasb egallashi lozim bo’lgan ishsizlar guruxlari kiradi.

Friktsion ishsizlik bilan strukturali ishsizlikning asosiy farqi shundaki, birinchisida ma'lum malaka va tajriba mavjud bo’ladi va undan foydalanib ish joylarini tezroq topib olishadi, ikkinchisida esa ishchi kuchi darxol va tezroq ish joylarini topa olmaydilar. Strukturali ishsizlik iste'mol bozori ma'lum maxsulotlar bilan to’ldirilganda va u maxsulotga extiyoj qolmaganda paydo bo’ladi.

Davriy ishsizlik - bu asosan ishlab chiqarishning pasayishi natijasida ishchi kuchiga bo’lgan talabning kamayishidan paydo bo’ladi. Davriy pasayish tovar va xizmatlarga bo’lgan yalpi taklifning kamayishi, shunga muvofiq, yalpi taklifning kamayishini, va oqibatda axolini ish bilan bandligining qisqarishi va ishsizlikning o’sishini bildiradi.

To’la ish bilan bandlik - barcha ishchi kuchining 100% ish bilan ta'minlanganligini bildirmaydi. Aksincha, friktsion va strukturaviy ishsizlik ilojsiz xol bo’lganligini xisobga olsak, biz mutlaq to’la ish bilan bandlilikka erishib bo’lmasligini tushunamiz.

Agarda davriy ishsizlik bo’lmasa u xolda to’la ish bilan bandlilikka erishiladi. To’la ish bilan bandlik davrdagi ishsizlik ishsizlikning tabiiy darajasi deyiladi. Bunga ish qidiruvchilar soni bo’sh ish joylari soniga muvofiq kelsagina erishish mumkin.

Ishsizlik tabiiy darajasining ikki xolatini, ya'ni, birinchidan, u iqtisodiyotning ishlab chiqarish potentsialidan to’liq foydalana-yotganligini ko’rsata olmaydi, chunki amaliyotda ishsizlik darajasi "ishsizlikning tabiiy darajasi"dan ko’proq bo’ladi, ikkinchidan, ishsizlikning tabiiy darajasi doimiy emas, chunki u qonun va milliy an'analar bilan boqliq xolda o’zgarishini bilishimiz lozim.

Umumiy xolda ishchi kuchi - ish bilan band va faol ish qidirib

ishchi kuchiga nisbatiga (% xisobida) aytiladi va uni quyidagi formula bilan aniqlash mumkin.   Ishsizlik darajasi = (Ishsizlar / Ishchi kuchi) x 100.

Barcha mavjud resurslardan to'liq foydalanish yoki ishsizlikning tabiiy darajasi xolatida iqtisodiyotda yaratilishi mumkin bo'lgan maxsulot xajmini iqtisodiyotning ishlab chiqarish potentsiali deb ataladi.Xozirgi sharoitda mexnat bozorida xam talab va taklif qonuni amal qiladi. CHunki, ishchi kuchi xam boshqa mexnat maxsullari qatori, tovar shakliga ega bo'lib, tovar-pul munosabatlariga faol jalb qilinadi. Uning bu xususiyati mexnat ko'rsatkichlari tizimida o'z aksini topadi. Ular orasida ish bilan bandlik va ishsizlik ko'rsatkichlari muxim axamiyatga ega. YA'ni, ishbilarmonlar ishchi kuchidan shunday miqdorlarda foydalanadilarki bunda mexnatning yuqori maxsuli real ish xaqi bilan teng bo'lishi yoki ish xaqi xajmini puldagi ifodasi mexnatning yo'qori maxsuli qiymatga teng bo'lishi kerak. Agarda real ish xaqi xajmi oshsa ishbilarmon ishchi kuchiga bo'lgan talabni qisqartiradi, agar real ish xaqi xajmi kamaysa ishchi kuchiga bo'lgan talab ortadi.

Maxsulotlarning potentsial va xaqiqiy ishlab chiqarilishi o'rtasidagi farq YAMM xajmining uzilishi yoki orqada qolishi deb ataladi. U potentsial ishlab chiqarishga nisbatan foizda aks ettiriladi.

YAMM uzulishi = ((Maxsulotning potentsial ishlab chiqarish- Maxsulotni xaqiqiy ishlab chiqarish) / Maxsulotning potentsial ishlab chiqarishi) x 100.

Amaliyotda   axolining "to'la ish bilan bandligi" degan tushuncha bor. Lekin bunday natijaga o'z-o'zidan erishib bo'lmaydi, chunki 100% axolining ishlamoqchi bo'lgan qismini deyarli ish bilan band qilib bo'lmaydi. SHuning uchun xam ma'lum miqdorda axolining ishsiz bo'lishi iqtisodiy jixatdan normal xol va asoslidir.

Umumiy xolda ishchi kuchi - ish bilan band va faol ish qidirib yurgan ishsizlarga bo’linadi. Ishsizlik darajasi deb - ishsizlarni ishchi kuchiga nisbatiga (% xisobida) aytiladi va uni quyidagi formula bilan aniqlash mumkin. Ishsizlik darajasi = (Ishsizlar / Ishchi kuchi) x 100.

Barcha mavjud resurslardan to’liq foydalanish yoki ishsizlikning tabiiy darajasi xolatida iqtisodiyotda yaratilishi mumkin bo’lgan maxsulot xajmini iqtisodiyotning ishlab chiqarish potentsiali deb ataladi.

Ishsizlar - bu ishchi kuchlarining bir qismi bo’lib, ijtimoiy ishlab chiqarishda band bo’lmagan lekin ishlashni xoxlovchi va ish qidirayotganlardan iborat.

Real ish xaqi miqdori katta bo’lsa, unga mos ravishda mexnatning taklifi xam yuqoridir, agar kichik bo’lsa pastroq bo’ladi.

Talab va taklif egri chiziqini umumlashtirib quyidagi grafikda ifodalaymiz.

3.4-rasm.

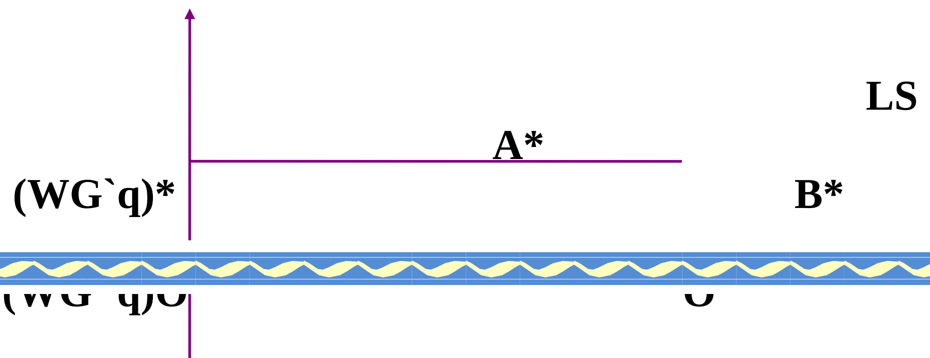

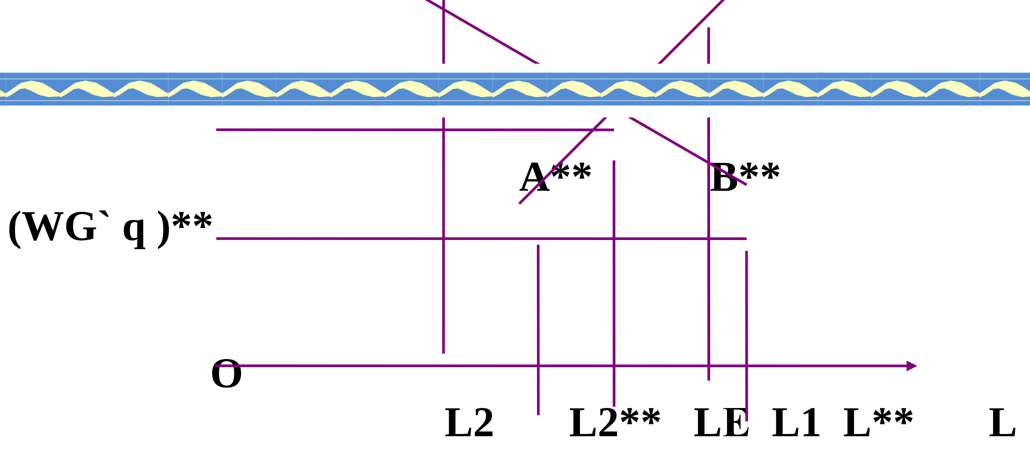

Grafikdan ko’rinib turibdiki, (WG`P) E ga teng bo’lgan ish xaqi doirasida mexnat bozorida muvozanat vujudga keladi. Buning ma'nosi shuki,
agar ish xaqining shu doirasida kim ish izlayotgan bo’lsa, u ish bilan ta'minlanadi, ikkinchi tomondan, xamon ish bilarmonlar o’zlariga kerak
bo’lgan ishchi kuchi miqdorini topish imkoniyatiga ega bo’ladilar. E xarfi
bilan belgilangan nuqta to’la ish bilan bandlilik xolatini bildiradi.

Real ish xaqining boshqacha qiymatida mexnat bozorida muvozanatni
o’rnatib bo’lmaydi:

1. Agar ish xaqi muvozanat nuqtadan yuqori bo’lsa, (W*G`P)* nuqtada
mexnatning taklifi A*V* - kattalikdagi talabdan oshib ketadi, ya'ni, 2** > L2*
;

2. Agar ish xaqi muvozanat nuqtadan past bo’lsa, (W**G`P)** nuqtada
mexnatga bo’lgan talab “A”, “V” - kattalikdagi taklifdan oshib ketadi.
L1** > L2**,

Birinchi xolatda ishsizlik vujudga keladi, ikkinchi xolatda esa ish
joylari bo’shab qoladi.

Amaliyotda axolining “to’la ish bilan bandligi” degan tushuncha bor.
Lekin bunday natijaga o’z-o’zidan erishib bo’lmaydi, chunki 100% axolining
ishlamoqchi bo’lgan qismini deyarli ish bilan band qilib bo’lmaydi. Shuning
uchun xam ma'lum miqdorda axolining ishsiz bo’lishi iqtisodiy

normal xol va asoslidir.

Inflyatsiya va ishsizlik. Fillips egri chiziqi.

Ish xaqi mexnat bozorida muvozanatni o’rnatuvchi vosita xisoblanadi va uning darajasini o’zgarishi ishsizlikka bevosita ta'sir ko’rsatadi. Bu ikki ko’rsatkich o’rtasidagi o’zaro boqliqlik ingliz iqtisodchisi A.V.Fillips tomonidan aniqlangan. Grafikda Fillips egri chiziqi deb aks ettirilgan. Madomiki, ish xaqi narxlar o’zgarishining sur'atlari o’rtasida bir xil nisbat mavjud ekan, u xolda Fillips egri chiziqi o’z moxiyatiga ko’ra infliyatsiya va ishsizlik o’rtasidagi boqliqlikni aks ettiradi, ya'ni infliyatsiyaning o’sishi sur'atida ishsizlikning past darajasi kuzatiladi va aksincha. Ya'ni ishlab chiqarishni qisqarishi va ishsizlikni ko’payishi narxlarni oshishi bilan kuzatiladi. Bu xodisa stagfilyatsiya deb atalib, kam infliyatsiyani, xam ishsizlikni o’sishi bilan ifodalanadi.

Davlatning mexnat bozoriga ta'sir etish choralari Fillips modeli bilan cheklanib qolmasdan, o’ziga yana soliq, pul-kredit siyosatining keng ta'sir etish choralarini xamda mexnat munosabatlarini tartibga soluvchi qonuniy va me'yoriy xujjatlarni xam qo’shadi.

3.6-rasm.

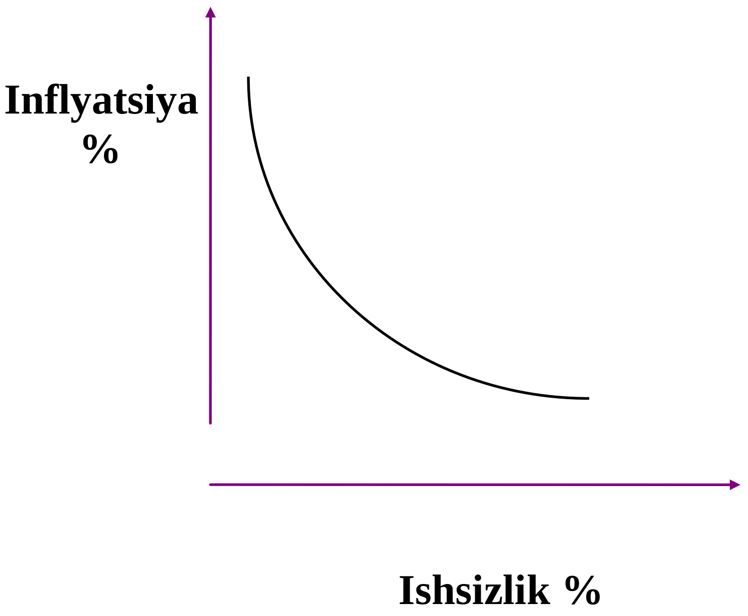

Ishsizlikning iqtisodiy oqibatlari.Ouken qonuni.

Ishsizlikning ko’payishi natijasida mumkin bo’lgan YAMM xajmini iqtisodiyot ololmaydi. SHu sababli mamlakat miqyosida ishsizlikni tabiiy darajasida saqlash va uni tartibga solish iqtisodiy jixatdan katta axamiyatga egadir. Ishsizlikning xaqiqiy darajasi uning tabiiy darajasidan qanchalik yuqori bo’lsa, YAMM uzilishi shuncha ko’p bo’ladi. SHuning uchun xam potentsial xajmdagi YAMM * xaqiqatdagi YAMM dan katta bo’ladi. YA'ni, YAMM * > YAMM yoki U * > U .

Potentsial YAMM * xisoblashda mamlakatda ishsizlik mutloq yo’q deb emas, balki ishsizlik mavjud, biroq u tabiiy darajada deb xisoblanadi.

Ishsizlik darajasi va YAMM uzilishi o'rtasidagi miqdoriy nisbatni ingliz iqtisodchisi Artur Ouken matematik xolda isbotlab bergan. SHuning uchun bu qonun OUKEN qonuni deyiladi. qonunning moxiyati shundan iboratki, agar xaqiqatdagi ishsizlik, ishsizlikning tabiiy darajasidan bir foizga oshib ketsa, milliy iqtisodiyot YAMM ni ikki yarim foizga kam oladi. Ushbu nisbat ishsizlikning turli darajalaridagi maxsulot yo'qotishlarni aniqlash imkonini beradi.

YAMM uzilishi = -2,5 (ishsizlikning tabiiy darajasi-ishsizlikning xaqiqiy darajasi) .

Demak mos ravishda ularning nisbati 1 : 2,5 yoki 2 : 5 ga teng. Yo'qotilgan YAMM ning esa absolyut qiymatini xisoblash mumkin. Misol uchun 1992 yili ishlab chiqarish pasaygan davrda ishsizlik 9,5 foizga teng bo'lgan deb olaylik. Ishsizlikning tabiiy darajasi esa 6 foizga teng bo'lishi kerak yoki 3,5 foiz ishsizlik uning tabiiy darajasidan ko'p: 3,5 foizni OUKEN koeffitsientiga (2,5) ko'paytirib 1992 yilda YAMM ning potentsial YAMM* dan 8,75 foizga kam olganligini aniqlaymiz. YAMM ning pastroq darajasi o'z navbatida, ishlab chiqarishda qatnashuvchilar daromadlarining nisbatan kamroq bo'lishini va iqtisodiyotni kelgusi taraqqiyoti investitsiyalash imkoniyatlarini qisqarishini bildiradi.

XULOSA

Mamlakat iqtisodiyotida YAMM yoki YAMM ni yaratishda qatnashadigan iqtisodiy resurslarning eng asosiylaridan biri bo’lib mexnat resurslari xisoblanadi. Inson resurslari avvalom bor yollanma xodimlar mexnati va insonlarning tadbirkorlik qobiliyatlaridan iboratdir. Mexnat yoki inson resurslarining sotsial-iqtisodiy muammolarini demografik, statistika, etnografiya, mexnat iqtisodi, ijtimoiy-madaniy kompleksni prognozlashtirish fanlari qatori makroiqtisodiyot fani xam o’rganadi. Makroiqtisodiyot inson resurslarining ijtimoiy-iqtisodiy yo’nalishlarini tadqiq etish orqali uni samarali boshqarishni maqsad qilib oladi. CHunki, mexnat resurslari va uning faol qismi bo’lgan ishchi kuchi-ishlab chiqarish kuchlarining eng asosiy qismidir. Ishchi kuchi yoki iqtisodiy faol axoli deganda axolining mexnatga layoqatli yoshdagi tarkibiga kiruvchi ishlayotgan va ishsizlarning umumiy soni tushiniladi.Mexnat resurslarini sifat jixatdan takomillashtirish iqtisodiyotning o’sish sur'atlari bilan bevosita boqliqdir. SHuning uchun xam mamlakatda mexnat bozorini, mexnatni boshqarish institutlarini va uning iqtisodiy-xuquqiy mexanizmlarini yaratish eng asosiy vazifalardan biridir.

Xozirgi sharoitda mexnat bozorida xam talab va taklif qonuni amal qiladi. CHunki, ishchi kuchi xam boshqa mexnat maxsullari qatori, tovar shakliga ega bo’lib, tovar-pul munosabatlariga faol jalb qilinadi. Uning bu xususiyati mexnat ko’rsatkichlari tizimida o’z aksini topadi. Ular orasida ish bilan bandlik va ishsizlik ko’rsatkichlari muxim axamiyatga ega. YA'ni, ishbilarmonlar ishchi kuchidan shunday miqdorlarda foydalanadilarki bunda mexnatning yuqori maxsuli real ish xaqi bilan teng bo’lishi yoki ish xaqi xajmini puldagi ifodasi mexnatning yo’qori maxsuli qiymatga teng bo’lishi kerak. Agarda real ish xaqi xajmi oshsa ishbilarmon ishchi kuchiga bo’lgan talabni qisqartiradi, agar real ish xaqi xajmi kamaysa ishchi kuchiga bo’lgan talab ortadi.Ishsizlik tabiiy darajasining ikki xolatini, ya'ni, birinchidan, u iqtisodiyotning ishlab chiqarish potentsialidan to’liq foydalana-yotganligini ko’rsata olmaydi, chunki amaliyotda ishsizlik darajasi "ishsizlikning tabiiy darajasi"dan ko’proq bo’ladi, ikkinchidan, ishsizlikning tabiiy darajasi doimiy emas, chunki u qonun va milliy an'analar bilan boqliq xolda o’zgarishini bilishimiz lozim.   To’la ish bilan bandlik - barcha ishchi kuchining 100% ish bilan ta'minlanganligini bildirmaydi. Aksincha, friktsion va strukturaviy ishsizlik ilojsiz xol bo’lganligini xisobga olsak, biz mutlaq to’la ish bilan bandlilikka erishib bo’lmasligini tushunamiz.Agarda davriy ishsizlik bo’lmasa u xolda to’la ish bilan bandlilikka erishiladi. To’la ish bilan bandlik davrdagi ishsizlik ishsizlikning tabiiy darajasi deyiladi. Bunga ish qidiruvchilar soni bo’sh ish joylari soniga muvofiq kelsagina erishish

mumkin. Agarda real ish xaqi xajmi oshsa ishbilarmon ishchi kuchiga bo'lgan talabni qisqartiradi, agar real ish xaqi xajmi kamaysa ishchi kuchiga bo'lgan talab ortadi.Ishsizlik tabiiy darajasining ikki xolatini, ya'ni, birinchidan, u iqtisodiyotning ishlab chiqarish potentsialidan to'liq foydalana-yotganligini ko'rsata olmaydi, chunki amaliyotda ishsizlik darajasi "ishsizlikning tabiiy darajasi"dan ko'proq bo'ladi, ikkinchidan, ishsizlikning tabiiy darajasi doimiy emas, chunki u qonun va milliy an'analar bilan boqliq xolda o'zgarishini bilishimiz lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- Т.А.Серегина С.Ф. Макроэкономика:Учебник.-7-е изд.перераб. и доп.-М.:Издательство “Дело и сервис”, 2005. 168-190 с.с.
- Ахмедов Д.К.,Ишмухамедов А.Э., Жумаев К.,Джумаев З.А. «Макроиктисодиёт Агапова » Т.: Оʼзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Адабиёт жамғармаси нашриёти 2004, 125-133 б.б.
- Козырев В.М. Основы современной экономики”. М., “Финансы и статистика”, 2005., 221-226 с.с.
- Саидова Г., Шадыбаев Т. Макроэкономика Т., ИПАК «Шарк», 2003, 42-48 с.с.
- Тарасевич Л.С., Гребников П.И., Леусский А.И. Макроэкономика: Учебник. - 5-е изд. , М.: Юрайт-Издат, 2004., 371-384 с с..
- www.forum.ziyouz.com
- www.el.tfi.uz
- www.aroma.orga.uz
- www.ziyonet.uz